

Sławomir Kosmyńka, prof. dr hab.
Akademia Sztuk Pięknych
im. Władysława Strzemińskiego
w Łodzi

Recenzja Rozprawy Doktorskiej
O doborze i interpretacji krojów pism
w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora sztuki
Pani Katarzynie Wolny-Grzędziel
z Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach

-

Rozprawa doktorska przygotowana pod opieką
promotora prof. dr hab. Tomasza Bierkowskiego
z Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach

Recenzja sporządzona na podstawie pisma ASP-DKS-0605-04/2025
z dnia 24 stycznia 2025, oraz dołączonej dokumentacji w formie
drukowanej (książka, booklet) i cyfrowej:

1. O doborze i interpretacji krojów pism (opis pracy doktorskiej)
2. O doborze i interpretacji krojów pism (rozprawa doktorska)
3. Nośnik USB – z dokumentacją cyfrową zapisaną w formacie PDF:
 - opis pracy doktorskiej
 - rozprawa doktorska
 - portfolio

Sylwetka doktorantki

Pani mgr. Katarzyna Wolny–Grzędziel jest absolwentką Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Dyplom z wyróżnieniem uzyskała w 2012 r. Od października 2012 roku jest zatrudniona na stanowisku asystentki w Pracowni Grafiki Książki (prowadzi zajęcia z grafiki edytorskiej, podstaw projektowania graficznego oraz podstaw typografii) w swojej macierzystej uczelni. W 2011 roku w ramach stypendium Erasmus, odbyła studia w University for the Creative Arts, Maidstone w Wielkiej Brytanii. Uczestniczyła w programach wymiany międzynarodowej oraz brała udział w badaniach naukowych w latach 2014–2024. Doktorantka dokumentuje swoją znaczącą aktywność w ramach działalności organizacyjnej na rzecz macierzystej uczelni (organizacje wystaw, udział w pracach Rady Wydawniczej, organizacja spotkań i warsztatów). Pracuje czynnie jako projektantka graficzna i typografka. Ma na swoim koncie wiele realizacji projektów wydawniczych (albumów fotograficznych, monografii, katalogów) oraz dotyczących komunikacji wizualnej, identyfikacji wizualnej wystaw, materiałów promocyjnych i plakatów. Uzyskała nagrody, nominacje i wyróżnienia w wielu prestiżowych konkursach międzynarodowych oraz ogólnopolskich, dotyczących projektowania graficznego, typografii wydawniczej i fotografii.

Portfolio

Dokumentacja zawarta w *Portfolio* Katarzyny Wolny-Grzędziel obejmuje około 40 pozycji z zakresu grafiki wydawniczej oraz komunikacji wizualnej. Autorka prezentuje dokonania projektowe z okresu 2015–2024. Dobór prezentowanych realizacji jest konsekwentny i nieprzypadkowy. Wszystkie opracowania graficzne dotyczą szeroko rozumianego obszaru kultury. Prezentacja prac z dziedziny grafiki wydawniczej potwierdza bardzo wysokie umiejętności profesjonalne z dziedziny typografii książki. Zaawansowane doświadczenie projektowe i typograficzne, świadomość budowania wielopoziomowego interfejsu książki, dopracowanie edytorskie, wielka dbałość o detal typograficzny oraz trafne decyzje wydawnicze i intrologatorskie świadczą o pasji i zawodowej kompetencji doktorantki. Wymienię tu tylko kilka znakomitych, zaawansowanych typograficznie przykładów publikacji wydawniczych przedstawionych w portfolio:

Szymanowski Competition. 2018
Forum Rozwoju Miast. 2017
Człowiek i jego praca. Przemiany. 2015
pany chłopcy chłopcy pany. 2016
Dotknąć Muzyki. 2014
Parallax. 2015-2017, Parallax. 2018-2021
Wytatuowani Śląskiem. 2020
Ewelina Lasota Kazimiera Dyakowska. Naga... 2021
Wojciech Prażmowski. Sny ze srebra. 2023

Rozprawa doktorska

Forma dzieła doktorskiego Katarzyny Wolny-Grzędziel — rozprawy teoretycznej i realizacji książki kodeksu *O doborze i interpretacji krojów pism* — stanowi integralną całość artystyczną. Cytując Marshalla McLuhana — *the medium is the message*. W swojej dysertacji — *O doborze i interpretacji krojów pism* — autorka stawia znacznie więcej pytań niż proponuje finalnych odpowiedzi. Chciałbym w tym miejscu powiedzieć — i całe szczęście! Obawiałem się, na początku lektury dysertacji, że znajdę szereg tabel *rozwiązujących* definitywnie jakże częste pytania i dylematy typografów i projektantów: *jaki wybrać krój pisma?* Na szczęście autorka zastosowała rzetelną i uczciwą metodologię badawczą. Prezentując różne teorie wyboru krojów pism pod względem czytelności, taksonomii i swoistej *przezroczystości* nie deprecjonuje kreacji, czyli crossingu racjonalności i intuicji twórczej. Tekst dysertacji otwiera ciekawe pole do dyskursu i skłania do szerszych refleksji. Doktorantka zwraca uwagę na niedostatki klasycznej metody badawczej opartej na diagramie — *history/context* (research).

Rozprawa składa się z czterech części, jedenastu rozdziałów oraz bibliografii, spisu źródeł internetowych oraz spisu źródeł ilustracji.

W rozdziale pierwszym **Wprowadzenie** autorka omawia i definiuje podstawowe pojęcia, istotne dla dalszego ciągu wywodu takie jak: *typografia*, *komunikat typograficzny* a także towarzyszące im grupy pojęciowe: *komunikacja wizualna* i *projektowanie graficzne*.

W rozdziale drugim **Wstęp** doktorantka porusza m.in. problem funkcjonalności dotyczący krojów pism, a także zwraca uwagę na kontekst czasu i wpływ moderacji społecznych

i technologicznych na ewolucję krojów bezszeryfowych na początku XX w. W tym rozdziale autorka przywołuje też dwie teorie dotyczące postrzegania funkcji typografii (tekstu) autorstwa Beatrice Warde i Johanny Drucker.

W Części I – **Zarys teorii**, autorka omawia zagadnienia semiotyki w kontekście teoretycznych rozważań nad typografią. Przypomina założenia semiologii Ferdinanda de Saussure’a. Rozpatruje zastosowanie teorii znakowej i lingwistycznej w odniesieniu do kroju pisma. W dalszej części rozdziału analizuje aspekty psychofizjologiczne procesu czytania. Powołuje się na kompleksowe analizy Milesa Tinkera i Gerarda Ungera. W tym miejscu brakuje mi odniesienia do klasycznej już pracy Brora Zachrissona – *Studia Nad Czytelnością Druku*.

W Części II – **Elementy typografii podporządkowane znaczącemu (stałe)**, Wolny-Grzędziel analizuje powiązania (denotacje) krojów pism, zachowanie podstawowej konstrukcji glifów, odróżnialność znaków od siebie. W tym rozdziale przytacza m.in. rewolucyjny w formie alfabet *Komunikat a.r.* Władysława Strzemińskiego z 1932 r. oraz *The New Alfabet*, Wima Crouwela z 1967 r. Myślę, że warto byłoby wspomnieć w tym kontekście o innych słynnych przykładach eksperymentalnych form krojów typograficznych jak np. *Le Bifur*, A.M. Cassandre, z 1929 r. czy też bardziej współcześnie o *Molecular Typography*, Kobi Franco (Shenkar College, Tel Aviv). Jednym z najciekawszych i być może najbardziej rewolucyjnych jest projekt *Aravrit*, 2021 Liron Lavi Turkenich — eksperymentalny system alfabetu (bilingual) łączący litery hebrajskie i arabskie w zupełnie nowe glify. Każda litera jest hybrydowym połączeniem alfabetu arabskiego u góry i hebrajskiego u dołu glifu. Ten utopijny projekt posiada silny ładunek emocjonalny i kulturowy. Jak mówi Liron Lavi Turkenich: *Odbiorca czyta słowa bez żadnego wysiłku, jednocześnie odczuwając łatwość możliwości wspólnego życia*.

W dalszej części, autorka porusza problem projektowania multiskryptowego, omawia wernakularyzm i skeumorfizm, wskazuje na panujące mody i style we współczesnej typografii, a także typografię w projektowaniu włączającym (*inclusive design*). W ostatnim rozdziale Części II, Katarzyna Wolny-Grzędziel opisuje zagadnienie projektowania i wykorzystywania krojów pism dedykowanych konkretnym wielkościom i stopniom typograficznym.

W Części III – **Elementy typografii podporządkowane znaczonemu (zmienne)**, autorka omawia wnikliwie różnorodne metody klasyfikacji i doboru kroju pisma, m.in. historyczną (Robert Bringhurst) i postmodernistyczną czy też dekonstrukcyjną (Katherine McCoy). Omawia też alternatywną metodę klasyfikacji, model Gerrita Noordzija oparty o stopniową transformację między różnymi elementami morfologii glifu wpływającą na jego kształt, determinującą translację, ekspansję i zmianę kontrastu litery. Analizując rolę semiotyki w projektowaniu elementów komunikacji, przytacza opinię, że *glify, będące ideogramami, podlegają odwrotnemu procesowi tworzenia znaku niż piktogramy*. W kolejnych rozdziałach Katarzyna Wolny-Grzędziel, omawia aspekty Metafory w ujęciu Lakoffa i Johnsona, ewolucję systemów znakowych, psychofizjologii percepcji piktogramu Adriana Frutigera oraz teorię Van Leeuwena, wg której to sam sposób zaprojektowania komunikatu jest równorzędny samemu komunikatowi. Porusza problem egalitaryzmu w stosowaniu i używaniu krojów pism, nie ograniczający ich stosowania tylko do środowiska profesjonalnych typografów i projektantów.

W kolejnym rozdziale **Metafory wizualne (konotacje) – podsumowanie**, autorka omawia funkcjonujące metody klasyfikacji krojów pism, w tym flagową w dyskursie akademickim metodologię Maximiliena Voxa oraz m.in. klasyfikację chronologiczną wg. autorów portalu Typoteka.pl.

W Części IV – **Wywiady badawcze**, Wolny–Grządziel zamieszcza efekt kwerendy środowiskowej, publikując efekty wywiadów z ekspertkami i ekspertami z zakresu typografii, typeface design, brandingu i projektowania graficznego. Badania zostały oparte o metody sondażu diagnostycznego jednorazowego na tzw. próbie ważonej, przy wykorzystaniu kwestionariusza ankietowego zawierającego 17 pytań otwartych dla projektantów komunikacji wizualnej i 8 pytań dla projektantów krojów. Pojawiły się tam znakomite postaci sceny typograficznej zarówno o renomie światowej (Matthew Carter) jak ogólnopolskiej (Viktoriya Grabowska, Filip Tofil, Patryk Hardziej).

Jeden z największych typografów współczesnych Wolfgang Weingart w swoim opus magnum, *My Way to Typography (Wege zur Typographie*, Lars Müller 2014) przytacza słowa Emila Rudera — *Typography has one plain duty before it and that is to convey information in writing. No argument or consideration can absolve typography from duty. A printed work which cannot be read becomes a product without purpose. More than graphic design, typography is an expression of technology, precision and good order.*

(Typografia ma jeden oczywisty obowiązek przed sobą, a mianowicie przekazywanie informacji w formie pisemnej. Żaden argument ani rozważanie nie może zwolnić typografii z tego obowiązku. Wydrukowana praca, której nie można przeczytać, staje się produktem bez celu. Typografia jest bardziej niż projektowanie graficzne, wyrazem technologii, precyzji i porządku).

Wolfgang Weingart, uczeń Emila Rudera i Armina Hofmanna, dokonał punkowej rewolucji w szwajcarskiej typografii, torując drogę dekonstrukcji w typografii. Sam przez większość życia używał jednego kroju pisma Akzidenz Grotesk. To świadome ograniczenie, pozwoliło mu w pełni wykorzystać supremację typografii jako dyskursu, ekspresji i medium. Wydaje mi się, że słowa Emila Rudera nie straciły na aktualności. Wbrew tezę doktorantki uważam, że technologia ma nadal wpływ na obszar typografii, a szczególnie na rozwój projektowania. Oczywiście możemy przyjąć, że dawna bariera druk/ekran, powoli traci na znaczeniu, jednak doskonałe ekrany (np. 8K UHD) pozwalają na prezentację shape’u glifu w niespotykanej nigdy wcześniej dokładności, zarówno w skali mikro jak makrotypograficznej. Odzworowanie cyfrowe glifu, podobnie jak w matrycowej definicji obrazu fotograficznego, przewyższa wielokrotnie formy drukowane.

Praca doktorska Katarzyny Wolny–Grządziel, wpisuje się w szerokie pole dyskursu o przyszłości rozwoju składu tekstu i egzystencji typografii tekstu w świecie cyfrowym. Profesor Jan Kubasiewicz (Massart, Boston, US) w artykule *Przyszłość tekstu i typografii* (Powidoki, 05.2021), zwraca uwagę na permanentne i temporalne związki współczesnych technologii i typografii tekstu. *Dzięki tekstowi znaleźliśmy się tu, gdzie jesteśmy. A przyszłe formy typografii będą nadal wzbogacać skomplikowaną i bogatą historię komunikacji tekstowej – czyli graficznej reprezentacji wypowiedzi językowej.*

W ostatnim rozdziale **Wnioski i rekomendacje**, doktorantka dokonuje podsumowania dotychczasowych rozważań, reasumuje założenia oraz wyniki przeprowadzonych badań i formułuje konkluzje z których zasadnicze dotyczą aspektów racjonalnych (denotacje) oraz interpretacyjnych (konotacje krojów pism).

Szczególnie interesująca wydaje się **Rekomendacja III**, w której doktorantka postuluje zmianę nomenklatury poprzez określanie krojów pism nie tylko przy użyciu ich cech dystynktywnych, funkcjonalnych, ale również używając metod intuicyjnych ujawniając ukryty, metaforyczny charakter emocjonalny kroju:

Włączenie do dyskursu projektowego terminologii związanej z metaforycznym, otwartym interpretowaniem krojów pism, bardziej przystępnej dla przeciętnego użytkownika i przełamującej barierę hermetycznej terminologii projektowej, dostępnej dla nielicznego grona czynnych projektantów i teoretyków projektowania graficznego, może stać się przyczynkiem do modyfikacji istniejących klasyfikacji krojów. Opisanie nowego kodu semantycznego dla krojów pism jest zadaniem równie trudnym jak redefiniowanie systemu ich klasyfikacji, oba te zagadnienia łączą się jednak ze sobą. Dopóki taki system nie powstał, warto przemyśleć sposoby komunikowania pomiędzy projektantami a odbiorcami. Odwrócenie kolejności przedstawiania cech krojów na rzecz rozpoczynania od ich cech intuicyjnych, podlegających interpretacji i w ten sposób dochodzenie do technicznych właściwości i określeń, jest progresywnym, otwartym na odbiorcę kierunkiem rozwoju dyskursu.

W swojej dysertacji doktorskiej, autorka — Katarzyna Wolny-Grządziel dokonała śmiałego wyboru, opracowując zagadnienie tak istotne zarówno dla profesjonalistów związanych z szeroko rozumianą typografią jak również dla typografów projektantów zaangażowanych w proces edukacyjny. Imponujący research, jasne założenia, szerokie spektrum porównawcze, zasługują w tym przypadku na wysokie uznanie.

Decyzja o wyborze kroju pisma, jej merytoryczne uzasadnienie, implikuje dalsze decyzje projektowe typografa. Wolny-Grządziel zwraca uwagę, jak wielopłaszczyznowy i strukturalnie złożony jest to proces. Wymaga wiedzy profesjonalnej i pogłębionych studiów z zakresu historii typografii, komunikacji wizualnej, elementów psychofizjologii percepcji i *type design*. Publikacja ta, może być istotnym uzupełnieniem procesu dydaktycznego w dziedzinie typografii i projektowania graficznego na specjalistycznych studia magisterskich. Bardzo interesująca wydaje się próba obiektywizacji założeń pracy poprzez zastosowanie dobrze przygotowanych problemowo wywiadów badawczych.

Rozprawa doktorska Pani Katarzyny Wolny-Grządziel i jej edycja książkowa wzajemnie się uzupełniają. Tworzą optymalny układ synergii przekazu. Począwszy od przemyślanego składu, proporcji światła i lustra strony, a w szczególności *interfejsu* książki (hierarchicznego edytowania funkcji tekstu) makro i mikrotypografii, świadomości *morfologii* tekstu, aż po aspekty edytorskie i oprawę intrologatorską. Wszystkie elementy są spójne, przemyślane i przejrzyste zredagowane. Szczegółowy opis założeń typograficznych layoutu wraz z siatką modularną, gridem i podziałem formatu przez tzw. *base unit* (jednostkę bazową) 15pt, komasacją kolumn i użyciem *flow lines*, znajdujemy w towarzyszącym głównej publikacji appendiksie (*Opis pracy doktorskiej*).

Wysoki poziom merytoryczny dysertacji, wspomniany przeze mnie wcześniej wnikliwy research naukowy, profesjonalna terminologia w połączeniu ze sprawnym warsztatem typograficznym, w pełni uzasadniają moją bardzo wysoką ocenę tej realizacji.

Konkluzja

Po wnikliwym zapoznaniu się z pełną przedłożoną mi do recenzji dokumentacją uważam, że dorobek projektowy doktorantki, a przede wszystkim realizacja dysertacji doktorskiej – „O doborze i interpretacji krojów pism”, są oryginalnym, niepowtarzalnym opracowaniem założeń merytorycznych, artystycznych i projektowych, stanowią znaczący wkład w rozwój dziedziny sztuki (projektowania graficznego), świadczą o wysokim poziomie profesjonalnym, intelektualnym i erudycyjnym oraz że spełniają wymagania określone w art. 187 ust. z dnia 20.07.2018, Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571) w pełni uzasadniając podjęcie uchwały o przyjęciu pracy doktorskiej mgr. Katarzyny Wolny-Grzędziel.

Z głębokim przekonaniem wnioskuję do Rady Dyscypliny Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach, o nadanie mgr. Katarzynie Wolny-Grzędziel stopnia doktora sztuki w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie artystycznej: sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.

Sławomir Kosmyńska